

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ
РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ МІНІМАЛЬНИМИ ДИЗАРТРИЧНИМИ
РОЗЛАДАМИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи KorL1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
за освітньою програмою
Спеціальна освіта (Логопедія).
Спеціалізація: 016.01 Логопедія

Пилипко Катерина Іллівна

Керівник:

Сімко Алла Володимирівна,
кандидат психологічних наук, старший
викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:

Вержиховська Олена Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА КОРЕКЦІЇ МОВИ ДІТЕЙ З МІНІМАЛЬНИМИ ДИЗАРТРИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ.....	9
1.1. Визначення мінімальних дизартричних розладів, особливості мови та моторики цієї категорії дітей.....	9
1.2. Прояви мовної недостатності у дітей із мінімальними дизартричними розладами.....	17
1.3. Огляд методів диференціальної діагностики мінімальних дизартричних розладів від східних станів мовного недорозвинення.....	24
1.4. Сучасний стан корекційно-логопедичної роботи.....	30
Висновки до 1 розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ МІНІМАЛЬНИМИ ДИЗАРТРИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ.....	36
2.1. Зміст методики констатуючого експерименту та організація дослідження.....	36
2.2. Аналіз результатів дослідження дітей з мінімальними дизартричними розладами у структурі фонетико-фонематичного недорозвинення.....	47
2.3. Аналіз результатів дослідження дітей з мінімальними дизартричними розладами у структурі загального недорозвинення мови.....	56
Висновки до 2 розділу.....	65
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З НОРМАЛІЗАЦІЇ МОТОРНОЇ СФЕРИ ТА МОВИ ДІТЕЙ З МІНІМАЛЬНИМИ ДИЗАРТРИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ	67

3.1. Організація навчального експерименту.....	67
3.2. Порушення та корекція загальної та артикуляційної моторики.....	71
3.3. Порушення просодичного боку мови та способи її корекції.....	78
Висновки до 3 розділу.....	83
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	91
Додаток А.....	91
Додаток Б.....	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мова – одна з основних психічних функцій людини, будь-які її порушення є об'єктом вивчення різних наук: педагогіки, психології, нейропсихології, нейролінгвістики та інших.

Мовний механізм людини є багатоплановим феноменом, дослідження якого здійснюється в багатьох аспектах: перцептивному, когнітивному, мотиваційному та інших.

Порушення функціонування окремих елементів мовного процесу у випадках психофізіологічних відхилень розвитку мовлення негативно впливає на формування мовної та мовно-мисленнєвої діяльності.

Одним із тяжких порушень мовлення є дизартрія, яка проявляється в специфічних порушеннях фонетичної та просодичної сторони мови та вимагає, як правило, тривалої та систематичної корекції. Порушення звуковимови та просодики при дизартрії виявляються різною мірою і залежить від характеру та етіопатогенетичної обумовленості різних форм дизартрії.

До легкого ступеня дизартрії можуть бути віднесені мінімальні дизартричні розлади, які представляють окрему спеціальну проблему для логопедії та суміжних дисциплін у зв'язку з тенденцією до збільшення кількості дітей з мінімальною мозковою дисфункцією.

Дизартрія як складна мовленнєва патологія інтенсивно вивчається та висвітлюється в теоретичному та практичному аспектах у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Наукова розробка проблеми усного мовлення при дизартриях в логопедії пов'язана з іменами відомих неврологів, психіатрів, психологів, педагогів, нейрофізіологів (О. Архіпова, О. Винарська, Н. Гаврилова, В. Галущенко, С. Конопляста, О. Мастюкова, І. Мамайчук, О. Мілевська, Л. Лопатіна, І. Панченко, Н. Пахомова, В. Тарасун, М. Шермет, Л. Шипіцина, та ін.).

Останні десятиріччя вивчення розладів усного мовлення у дітей з дизартриями здійснюється, в основному, у руслі педагогічних позицій, де, як

правило, враховується лише лінгвістичний підхід: дослідження кожного компоненту мовленнєвої системи (фонетико-фонематичні процеси, лексико-граматична будова, зв'язне мовлення з його просодичним оформленням (О. Архіпова, Л. Брюховських, В. Галущенко, С. Конопляста, Н. Пахомова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

Дотепер досліджень, присвячених комплексному вивченню особливостей мінімальних дизартричних розладів у дошкільнят та молодших школярів з типовим слухом та збереженим інтелектом, що включають довербальний розвиток, неврологічний статус, дихальні, просодичні, артикуляційні фонетичні та лексико-граматичні розлади, не проводилося; недостатньо систематизовано методи диференціальної діагностики мінімальних дизартричних розладів та подібних станів; не розроблено комплексну систему корекції даного мовного порушення.

Таким чином, вибір теми нашого дослідження зумовлений її актуальністю та недостатньою вивченістю проблеми, яка потребує спеціального розгляду у науковому та методичному аспектах.

Враховуючи зростаючу поширеність дизартричних розладів та їх негативний вплив на розвиток мовної діяльності актуальним є виявлення характеру сформованості мовних засобів та операцій у даній категорії дітей, розробка теоретичних та методичних обґрунтувань для включення в логопедичну роботу принципово нових розділів, спрямованих на усунення порушень у мовному онтогенезі. Особливої значущості набуває необхідність включення в програму логопедичного впливу не тільки добре відомих у практиці корекційних прийомів і методів, а й інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на одночасний розвиток мовних та моторних можливостей дітей з мінімальними дизартричними розладами.

Соціальна й практична значущість, а також недостатня наукова розробленість означеної проблеми зумовили вибір теми магістерського дослідження «Особливості проведення логопедичної роботи з дітьми із мінімальними дизартричними розладами».

Мета дослідження – теоретично дослідити та експериментально виявити особливості проведення логопедичної роботи з дітьми із мінімальними дизартричними розладами.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень із зазначеної проблеми.
2. Експериментально дослідити структуру мовного порушення дітей із мінімальними дизартричними розладами.
3. Визначити зміст, принципи та методи корекційно-логопедичної роботи з дітьми, що мають мінімальні дизартричні розлади.
4. Апробувати ефективність розробленої нами системи логопедичного впливу.

Об'єкт дослідження – порушення мовного розвитку у дітей з мінімальними дизартричними розладами.

Предмет дослідження – особливості системи корекційно-логопедичної роботи з дітьми, що мають мінімальні дизартричні розлади.

Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні наукові теорії П. Анохіна, М. Жинкіна, О. Леонтєва, О. Лурії про основні закономірності формування та розвитку функціональних систем, до яких належить і мова; системний підхід до аналізу мовної діяльності у дітей з відхиленнями у розвитку Р. Левіної; теорія рівневої організації рухів М. Бернштейна.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми та ін.;
- *емпіричні*: спостереження, що констатує психолого-педагогічний експеримент, навчаючий експеримент, тест-проба М. Озерецького «кулак-долоня-ребро»;
- *біографічні*: аналіз анамнестичних даних, вивчення медичних

документів;

- *методи математичної статистики.*

База дослідження: Констатуючий та навчальний експерименти здійснювалися на базі Сторожинецького Інклюзивно-ресурсного центру Сторожинецької міської ради, Чернівецького району, Чернівецької області та Сторожинецького закладу дошкільної освіти «Чебурашка», Сторожинецької міської ради, Чернівецького району, Чернівецької області, Міської дитячої клінічної лікарні Чернівецької міської ради, м. Чернівці.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в тому, що в ньому вперше пропонується комплексна система корекції загальної та мовної моторики та мови дітей з мінімальними дизартричними розладами; вивчено структуру мовного порушення з позиції психолінгвістичного підходу; виявлено провідні та асоційовані ознаки порушення мовної діяльності дітей з мінімальними дизартричними розладами.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що воно дає методичний та фактичний матеріал для диференціальної діагностики мінімальних дизартричних розладів та подібних станів; розроблено методи корекційно-логопедичного впливу стосовно даної категорії дітей.

Отримані дані можуть бути використані в роботі логопедів системи освіти та охорони здоров'я (дитсадки, шкільні логопункти, кабінети в дитячих поліклініках).

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *VII Міжнародній науково-практичній конференції* «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарьюка А.І.)» (Кам'янець-Подільський, 26 жовтня 2021 р.), *VII Міжнародній науково-практичній конференції* «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлені у тезах:

1) А.В. Сімко, К.І. Пилипко Особливості розвитку мовлення та уваги у дітей з дизартрією: Матеріали VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)», Кам'янець-Подільський, 26 жовтня 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021. С. 112–114;

2) А.В. Сімко, К.І. Пилипко Взаємозв'язок відхилень у розвитку мовлення і порушенням саморегуляції поведінки: Матеріали VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців», Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи складає 98 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Мінімальні дизартричні розлади характеризуються комбінаторністю розладів процесу сприйняття та реалізації мовної діяльності.

2. Поширеність МДР, за результатами дослідження, становить 10% від загальної кількості обстежених дітей та 30% серед дітей, які мають порушення фонетичної сторони мови.

3. Симптомами МДР є негрубі, але стійкі порушення звуковимови, які супроводжуються легкими проявами іннерваційної недостатності артикуляційних органів та оральною диспраксією, що в свою чергу може призводити до вторинних порушень усієї мовної системи в цілому.

4. Діти з МДР становлять неоднорідну групу, як із прояву неврологічної симптоматики, і за рівнем мовного розвитку.

5. Вирішення проблеми корекції МДР вимагає узгоджених медичних заходів та спеціального логопедичного впливу з урахуванням типології цієї категорії дітей та структури мовного дефекту.

6. Розроблено комплексну методику корекції мовної системи у дітей з МДР.

7. Раннє виявлення цієї категорії дітей та організація спеціального логопедичного впливу за рекомендованою системою може запобігти виникненню вторинних відхилень на наступних етапах мовного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алмазова Е. С. Методика восстановления и развития голоса у детей. Хрестоматия по логопедии / под ред. Л. С. Волковой, В. И. Селиверстова. Москва : Владос, 1997. Т.1. С.340–356.
2. Арутюнян-Андропова Л. З. Как лечить заикание. Москва : Эри-бус, 1993. 160 с.
3. Архипова Е. Ф. Четыре уровня доречевого развития детей с детским церебральным параличом. Хрестоматия по логопедии / под ред. Л. С. Волковой, В. И. Селиверстова. Москва : Владос, 1997. Т.1. С. 262–268.
4. Бадалян О. А. Невропатология. Москва : Просвещение, 1987. 317 с.
5. Белова-Давид Р. А. Клинические особенности детей дошкольного возраста с недоразвитием речи. Нарушения речи у дошкольников. Москва : Просвещение, 1972. С. 32–81.
6. Бельтюков В. И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи в норме и патологии. Москва : Педагогика, 1997. 176 с.
7. Бернштейн Н. А. О построении движений. Москва : Медгиз, 1947. 255 с.
8. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. Москва : Медгиз, 1966. 234 с.
9. Блыскина И. В., Ковшиков В. А. Массаж в коррекции артикуляторных расстройств. Санкт-Петербург : Сатис, 1995. 10 с.
10. Винарская Е. Н., Пулатов А. И. Дизартрия и ее топико-диагностическое значение в клинике очаговых поражений мозга. 2-е изд. Ташкент : Медицина, 1989. 166 с.
11. Винарская Е. Н. Раннее речевое развитие ребенка и проблемы дефектологии : периодика раннего развития. Эмоциональные предпосылки освоения языка. Москва : Просвещение, 1987. 159 с.

12. Выготский Л. С. Мышление и речь : психологические исследования. Москва : ОГИЗ-СОЦ ЭКГИЗ, 1934. 323 с.

13. Гаврилова Н. С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально–педагогічна. Випуск 15, 2010. С.120–127.

14. Гуревич М. О., Озерецкий Н. И. Психомоторика. Москва : Медгиз, 1930. 172 с.

15. Давыдова М. П. Коррекция речи у детей с дизартрией. Курск : Курский областной институт усовершенствования учителей, 1991. 19 с.

16. Емельянов В. В. Развитие голоса. Координация и тренинг. Санкт-Петербург : Лань, 1997. 189 с.

17. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития у дошкольников. Екатеринбург : АРД, 1998. 316 с.

18. Зеeman М. Расстройства речи в детском возрасте. Москва : Медгиз. 1962. 298 с.

19. Козлянинова И. П., Чарели Э. М. Тайны нашего голоса. Екатеринбург : Диаманд, 1992. 319 с.

20. Кольцова М. М. Обобщение как функция мозга. Ленинград : Наука, 1967. 182 с.

21. Кольцова М. М. Двигательная активность и развитие функций мозга ребенка. Ленинград : Наука, 1975. 143 с.

22. Корнев А. Н. О нейропсихологических механизмах звуковых нарушений при артикуляторной апраксии. Патология речи: история, изучение, диагностика, преодоление. Санкт-Петербург : Образование, 1992. С. 30–39.

23. Корнев А. Н. Артикуляционная и вербальная диспраксия у детей. Расстройства речи. Клинические проявления и методы коррекции. Материалы конференции «Современные проблемы логопатии». Санкт-Петербург, 1999.

С. 57–63.

24. Критчли М. Афазиология. Москва : Медицина, 1974. 231 с.
25. Куссмауль А. Расстройство речи / пер. с нем. Киев, 1979. 276 с.
26. Лалаева Р. И. Методика психолингвистического изучения нарушений речи. Ленинград :ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1990. 34 с.
27. Левина Р. Е. Опыт изучения г неговорящих детей (алаликов). Москва : Учпедгиз, 1951. 120 с.
28. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. Москва : Мысль, 1959. 584 с.
29. Лопатина Л. В. Нарушения мимической мускулатуры и артикуляторной моторики у детей со стертой формой дизартрии. Речевые и нервно-психические нарушения у детей и взрослых. Ленинград :ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1987. С. 33–37.
30. Лопатина Л. В. Развитие моторной функции и воспитание правильной артикуляции свистящих звуков у дошкольников со стертой формой дизартрии. Санкт-Петербург : Образование, 1992. 23 с.
31. Лопатина Л. В., Серебрякова Н. В. Логопедическая работа в группах дошкольников со стертой формой дизартрии. Санкт-Петербург : Образование, 1994. 92 с.
32. Лурия А. Р., Юдович Ф. Я. Речь и развитие психических процессов у ребенка. Москва : АПН РСФСР, 1956. 94 с.
33. Мартынова Р. И. Сравнительная характеристика детей, страдающих легкими формами дизартрии и функциональной дислалией. Расстройства речи и методы их устранения. Москва, 1975. С. 79–92.
34. Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. Нарушения речи у детей с церебральным параличом. Москва : Просвещение, 1985. 191 с.
35. Мелехова Л. В. Дифференциация дислалий. Хрестоматия по логопедии / под ред. Л. С. Волковой, В.И. Селиверстова. Москва : Владос. Т. 1., 1997. С. 29–33.
36. Мелехова Л. В., Фомичева М. Ф. Речь у дошкольников и ее

исправление. Москва : Просвещение, 1967. 96 с.

37. Методы обследования речи у детей. Республиканский институт повышения квалификации работников образования / под общей ред. И. Т. Власенко, Г.В. Чиркиной. Москва : Институт коррекционной педагогики, 1992. 169 с.

38. Монделаерс Б. Ж. Исследование и коррекция вербальной диспраксии у детей. Вопросы практической фониатрии. Москва : Материалы Международного симпозиума 27–29 мая 1997 года, 1997. С. 193.

39. Нарушения речи и голоса у детей / под. ред С. С. Ляпидевского, С. Н. Шаховской. Москва : Просвещение, 1975. 144 с.

40. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе. Киев : Музычна Украина, 1981. 83 с.

41. Орлова О. С. Система логопедической работы по профилактике и коррекции нарушений голоса у лиц речевых профессий : Дисс... д-ра пед. наук. Москва, 1998. 250 с.

42. Павлов П. И. Избранные труды / под общей редакцией профессора М. А. Усиевича. Москва : Учпедгиз, 1954. 417 с.

43. Правдина О. В. Дизартрия. Логопедия. Москва : Просвещение, 1973. С. 91–149.

44. Семенова К. А. Детские церебральные параличи. Москва : Медицина, 1968. 259 с.

45. Сеченов И. М. Элементы мысли. Сборник избранных статей. Москва, 1943. 223 с.

46. Сизова Э. Я. Нейрофонематическая характеристика бокового сигматизма. Психические и речевые нарушения у детей и пути их коррекции. Ленинград : ЛГПИ им. Герцена, 1978. С. 86–95.

47. Сімко А. В. Фізична реабілітація дітей з особливостями інтелектуального розвитку: навчально-методичний посібник: Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2014. 136 с.

48. Соботович Е. Ф. Формирование навыков речевого общения у детей с

первичным недоразвитием речи. Речевые и нервно-психические нарушения у детей и взрослых. Ленинград : ЛГПИ им. Герцена, 1987. С. 17–24.

49. Соботович Е. Ф., Чернопольская А. Ф. Проявления стертых дизартрии и методы их диагностики. Дефектология, 1974. № 4. С. 20–21.

50. Спирина Л. Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи. Москва : Педагогика, 1980. 190 с.

51. Токарева О. А. Дизартрия. Расстройства речи у детей и подростков / под общей редакцией С. С. Ляпидевского. Москва : Медицина, 1969. С. 144–155.

52. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. Коррекционное обучение и воспитание детей 5 летнего возраста с общим недоразвитием речи. Москва : Мин. обр. РСФСР, 1991. 43 с.

53. Цвынтарный В. В. Играем пальчиками и развиваем речь. Санкт-Петербург : ИИП Хардфорд, 1996. 31 с.

54. Чиркина Г. В. Дети с нарушениями артикуляционного аппарата. Москва : Педагогика, 1969. 119 с.

55. Эйдинова М. Б., Правдина-Винарская Е. Н. Детские церебральные параличи и пути их преодоления. Москва : АПН РСФСР, Институт дефектологии, 1959. 216 с.

56. Ястребова А. В. Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы. Москва : Просвещение, 1984. 158 с.

57. Paula A. Square, Treatment Approaches for Developmental Apraxia of Speech II Clinics in communication disorders, 1994. №3. Vol. 4. P. 151–161.

58. Deborah A., Hayden, and Paula A. Square, Motor Speech Treatment Hierarchy : A Systems Approach II Clinics in communication disorders, 1994. №3. Vol.4. P. 162–173.

59. Kathleen R. Helfrich Mi Her. A Clinical Perspective : Melodie Intonation therapy for Developmental Apraxia II Clinics in communication disorders, 1994. №3. Vol. 4. P. 175–182.

60. Susan L.Klick Adapted Cuing Technique : Facilitating Sequential Phoneme Production II Clinics in communication disorders, 1994. № 3. Vol. 4. P. 183–189.

61. Joan B., Rosenthal M. Rate Control Therapy for Developmental Apraxia of Speech II Clinics in communication disorders, 1994. № 3. Vol. 4. P. 190–200.

62. Yoss K., Darley F. Developmental apraxia of speech in children with defective articulation II Speech Hear Res, 1994. № 3. Vol. 17. P. 399–416.

63. Morley M. The development and disorders of speech in childhood. Livingstone, 1996. 542 p.